

Opacat-inspektion av Statens institutionsstyrelse, ungdomshemmet Långanäs, den 22–24 oktober 2019

JO:s uttalande i korthet: Vid inspektionen av det särskilda ungdomshemmet Långanäs kom det fram att hemmet har en avdelning med fyra platser för utåtagerande ungdomar med neuropsykiatriska funktionshinder, psykiska problem och som har svårigheter med socialt samspel. Vården på avdelningen utgår från att ungdomen vårdas i enskildhet. Vid inspektionstillfället hade en av ungdomarna vårdats i enskildhet i knappt ett år. Det har även tidigare förekommit att ungdomar vårdats i enskildhet på avdelningen under långa tidsperioder. På det särskilda ungdomshemmet Brättegården finns en liknande avdelning, och JO kommer att inom kort inspektera det hemmet.

Vid inspektionen kom det vidare fram uppgifter om att personalen vid ungdomshemmet Långanäs håller fast ungdomar som uppträder våldsamt istället för att ta dem till ett rum för avskiljande. En av avdelningarnas rum för avskiljande ligger på ett annat våningsplan och det har inträffat att personalen burit ungdomar nedför trappan. JO uppmanar Statens institutionsstyrelse att vidta åtgärder för att säkerställa att avskiljanden kan göras på det sätt som lagen föreskriver och på ett sätt som är värdigt för både intagna och personal.

Inspektionens genomförande

På uppdrag av justitieombudsmannen Thomas Norling genomförde föredraganden Lars Olsson, tillsammans med biträdande enhetschefen Karl Lorentzon samt föredragandena Sandra Lundgren och Simon Törnvall (protokollförare) den 22–24 oktober 2019 en oanmäld och generell inspektion av SiS, det särskilda ungdomshemmet Långanäs.

Inspektionen inleddes med ett kort möte med biträdande institutionschefen AA. Därefter förevisades institutionens avdelningar. JO:s medarbetare samtalande med 14 intagna ungdomar och 10 anställda. En översiktlig granskning gjordes av bl.a. personalinstruktioner, checklistor, förteckning över avvikelserapporter, beslut om att begära handräckningstransporter, beslut avseende särskilda befogenheter och journaler för intagna. Inspektionen avslutades med en genomgång där JO:s medarbetare redogjorde för sina iakttagelser. Vid genomgången deltog institutionschefen BB och biträdande institutionschefen AA.

Syftet med inspektionen

Inspektionen är en del av JO:s verksamhet för att förebygga tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning av frihetsberövade personer, Opcat-verksamheten. Denna verksamhet har under 2019 ett fokus på transporter av frihetsberövade.

Opcat är den engelska förkortningen av tilläggsprotokollet till FN:s tortyrkonvention (Optional Protocol to the Convention Against Torture). Länder som anslutit sig till protokollet har förbundit sig att inrätta ett nationellt besöksorgan som regelbundet besöker platser där personer kan hållas frihetsberövade. I Sverige har JO tilldelats detta uppdrag. Information om JO:s Opcat-verksamhet finns på JO:s webbplats.

Uttalanden av JO Thomas Norling med anledning av inspektionen
Protokollet innehåller avslutningsvis uttalanden av JO Thomas Norling.

lakttagelser vid inspektionen

Organisation

Ungdomshemmet Långanäs tillhör SiS verksamhetsområde ungdomsvård söder. Hemmet ligger i Eksjö och tar framför allt emot icke skolpliktiga flickor och pojkar med psykosocial problematik, kriminalitet och missbruk.

Hemmet har 43 platser fördelade på avdelningarna Brostugan, Slottet, Slätten, Tegelbacken, Torpet, Trollebo och Änglagård.

Slottet är en låsbar utredningsavdelning med sju platser för flickor. Slätten och Änglagård är låsbara behandlingsavdelningar med vardera sju platser för flickor. Torpet är en låsbar behandlingsavdelning med åtta platser för pojkar. Trollebo är en låsbar behandlingsavdelning med fyra platser för flickor och pojkar. Brostugan är en öppen behandlingsavdelning med sex platser för flickor. Tegelbacken är en öppen behandlingsavdelning med fyra platser för pojkar.

Vid inspektionens inledning fanns det två lediga platser på låsbara avdelningar och fem lediga platser på öppna avdelningar. Av de intagna var det två som var under 15 år. Den intagne som vistats längst tid på hemmet togs in i hemmet i november 2018.

Under 2018 var den genomsnittliga beläggningen på ungdomshemmet 95 procent. Den genomsnittliga vistelsetiden för intagna som skrevs ut under samma år var fem månader. På behandlingsavdelningarna var den genomsnittliga vistelsetiden ca åtta månader. Under 2019 hade det till och med tiden för inspektionens inledning tagits in 35 ungdomar på hemmet.

Fysisk miljö

Ungdomshemmets avdelningar är belägna i sju olika byggnader som finns utspridda på ett stort institutionsområde. Alla avdelningar har ett större allrum och ett eller flera rum för olika aktiviteter, t.ex. spel, måleri, eller handarbete. På

vissa avdelningar (Slottet, Slätten och Änglagården) delar de intagna dusch och toalett. De låsbara avdelningarna Torpet och Änglagården har inhägnade rastgårdar. På avdelning Slätten finns det i stället ett inhägnat uterum. Avdelning Slottet är beläget på plan 1 i ett flervåningshus och de intagna har tillgång till en balkong, som framför allt används för rökning.

Avdelningarna Torpet, Slottet, Slätten och Änglagården har utrymmen för vård i enskildhet. På avdelning Slätten finns det ytterligare ett rum som används för vård i enskildhet, det s.k. sjunde rummet. JO:s medarbetare noterade att rummet var mycket nedklottrat. Samtliga låsbara avdelningar förutom Trollebo har ett rum för avskiljande.

Personal och bemanning

Ungdomshemmet har 242 anställda. Av dessa är 184 behandlingsassistenter, varav 104 är män och 80 kvinnor. Av behandlingsassistenterna är det 95 som har en tillsvidareanställning. Vidare har hemmet en utredningssekreterare, två behandlingssekreterare, två sjuksköterskor och tre psykologer.

Enligt ungdomshemmets ledning har det under flera år varit svårt att rekrytera personal. Tillsvidareanställd personal som saknar behörighet får i dag möjlighet att validera sin kompetens och komplettera sina kunskaper genom studier på yrkeshögskola som leder till examen som behandlingspedagog. För ungdomshemmets del är det fem till sex medarbetare som kommer ges möjligheten att studera vidare efter årsskiftet.

Det är enligt ledningen för ungdomshemmet särskilt svårt att rekrytera och behålla personal på avdelning Trollebo, eftersom verksamheten där har en speciell karaktär. Vid tiden för inspektionen var hemmet i färd med att rekrytera nio behandlingsassistenter till avdelningen. Vidare var en av ungdomshemmets fyra psykologtjänster vakant.

Sedan 2018 pågår ett projekt tillsammans med ungdomshemmet Stigby i Jönköpings kommun som innebär att de båda ungdomshemmen delar på en arbetsterapeutjänst. Arbetsterapeuten är knuten till avdelningarna Slottet och Trollebo.

Under nattetid finns vaken personal på varje avdelning, samt även en personal som rör sig över området benämnd ”yttre”. Det finns även alltid en samordnare på plats kvälls- och nattetid och dagtid under helger. Det är samordnaren som leder och fördelar arbetet samt huvudsakligen sköter kontakter med ungdomshemmets chef i beredskap utanför kontorstid.

Bemötande och trygghet

Inskrivning

I samband med att de anländer till ungdomshemmet erbjuds alla intagna ett samtal där de tillsammans med personalen utformar en trygghetsplan. Syftet med planen är att dokumentera på vilket sätt de intagna vill bli bemötta och

hanterade i en hot- och våldssituation. Intagna på flera avdelningar uppgav för JO:s medarbetare att personalen inte följer den upprättade trygghetsplanen.

Inskrivningen på avdelning Torpet sker i avdelningens rum för avskiljande. Där får de intagna byta kläder och lämna ett urinprov i en intilliggande toalett. Dörren till rummet för avskiljande är öppen under hela tiden och personal är närvarande hela tiden.

Hot, våld och mobbning

Enligt personalen förekommer det våld och hot om våld mellan de intagna på hemmet. Mer subtil mobbning är däremot svårt att upptäcka. Det inträffar även incidenter där intagna är våldsamma eller hotfulla mot personalen.

Intagna på två avdelningar uppgav i samtal med JO:s medarbetare att personalen inte ingriper när det uppstår hotfulla situationer mellan ungdomarna eller när någon av dem blir mobbad. Flera intagna uppgav också att de upplevt obehagskänslor av att behöva se på när personalen ingriper fysiskt mot andra ungdomar. En intagen hade även reagerat på att personal är ovarsam med integritetskänsliga och sekretessbelagda uppgifter. Det handlar bl.a. om att personalen framför de intagna talar om andra ungdomar som för tillfället inte är närvarande eller som skrivits ut och nämner dem vid namn.

Flera intagna på en avdelning framförde i samtal med JO:s medarbetare att en personal vid flera tillfällen betett sig omdömeslöst och onödigt barskt när de intagna skulle hållas till ordningen.

Under handlingsgranskningen noterade JO:s medarbetare även att ungdomshemmet lex Sarah-anmält en händelse under 2018 då en behandlingsassistent kontaktat en intagen ungdom på sociala medier och skickat bilder med sexuellt innehåll till henne. Innan inspektionen noterade JO:s medarbetare att en anställd dömdes av Eksjö tingsrätt den 12 december 2018 för misshandel av en ungdom på avdelning Trollebo i oktober 2017. Göta hovrätt fastställde tingsrättens domslut den 6 september 2019.

Trygghet nattetid

På flera av de låsbara avdelningarna är de intagna nattetid inlåsta i sektioner bestående av ett antal bostadsrum. Dörrarna till bostadsrummen är försedda med larm som indikerar om de intagna öppnar dem. På avdelningarna Slottet, Torpet och Änglagård finns det inga signalsystem som ungdomarna kan använda för att kommunicera med personalen. De intagna måste i stället knacka på den låsta sektioneringsdörren för att påkalla personalens uppmärksamhet.

JO:s medarbetare noterade under handlingsgranskningen att ungdomshemmet gjort en lex Sarah-anmälan av en händelse på avdelning Torpet i november 2018. En intagen hade glömt nyckelbrickan till sitt rum och blev utelåst i korridoren vid tretiden på natten. Trots att den intagne försökte påkalla personalens uppmärksamhet genom att knacka och banka på sektioneringsdörren var det

ingen personal som hjälpte honom. Han fick hjälp först när dagpersonalen anlände på morgonen.

Etiksamordnare

Ungdomshemmets biträdande institutionschef är även hemmets etiksamordnare. I uppdraget ingår att lyfta etik- och bemötandefrågor på ungdomshemmet. Etiksamordnaren har upprättat centrala dokument och riktlinjer för arbetet och ser till så det finns någon på varje avdelning som är etikansvarig.

Avdelning Trollebo

Avdelning Trollebo tar emot utåtagerande pojkar och flickor med neuropsykiatriska funktionshinder, psykiska problem och som har svårigheter med socialt samspel. De intagna har som regel haft flera behandlingssammanbrott innan de kommer till avdelningen. Det är vanligast att de förflyttas dit från ett annat av SiS ungdomshem. Vården på avdelningen utgår ifrån att ungdomen vårdas i enskildhet.

Personaltätheten på avdelningen är högre än på ungdomshemmets övriga avdelningar. Bemanningen under dagtid utgörs normalt sett av två behandlingsassistenter för varje intagen. Avgiften för ett vård dygn på Trollebo är 12 900 kr, vilket ska jämföras med avgiften på en vanlig behandlingsplats på en låsbar avdelning som uppgår till 7 000 kr.¹

Enligt hemmets ledning och avdelningspersonalen är den fysiska miljön på avdelningen bristfällig för den vård och behandling som bedrivs där. Avdelningen har ett centralt gemensamhetsutrymme till vilket två bostadsrumskorridorer är anslutna. Vardera korridoren innehåller två bostadsmoduler. Varje bostadsmodul består av ett sovrum, ett ”vardagsrum” med tv inbyggd i väggen samt toalett och dusch. Till avdelningen finns en inhägnad rastgård. JO:s medarbetare uppfattade bostadsmodulerna som sterila och de övriga avdelningsutrymmena som mycket slitna.

Varje intagen har ett dagsschema. De intagna träffar aldrig varandra, utan de tas ut till avdelningens gemensamhetsutrymme en och en. Vid samtal med intagna kom det fram att de upplever en brist på meningsfull sysselsättning. Det kom även fram att intagna upplever avdelningens ordningsregler som otydliga och att olika behandlingsassistenter ger olika besked, t.ex. om de intagnas möjlighet att få använda sina egna mobiltelefoner.

Nattetid är de intagna inlåsta i sina bostadsmoduler. Det finns inga särskilda anordningar för att påkalla personalens uppmärksamhet. En intagen som vill ha

¹ Statens institutionsstyrelsens föreskrifter om vårdavgifter för ungdomar som vistas vid särskilda ungdomshem med stöd av 3 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) m.m., SiSFS 2018:1.

kontakt med personalen måste knacka på dörren ut till korridoren. Vid samtal med intagna kom det fram att de kan få vänta i upp till 30 minuter innan personalen kommer. Det behövs två anställda för att få öppna dörren in till en bostadsmodul. Dörrarna till sovrummen är försedda med dörrlarm.

Enligt personalen förekommer det att intagna på avdelningen hotar dem, är våldsamma och utåtagerande. Avdelningen saknar ett rum för avskiljande, och närmaste sådant rum finns på avdelning Slottet ca 150 meter bort. Tidigare förde personal dit de intagna som behövde avskiljas. I dag avskiljs de intagna i stället i bostadsmodulerna eller hålls fast av personalen tills de lugnat ned sig. JO:s medarbetare noterade vid handlingsgranskningen att besluten om avskiljande avser situationer när personalen dels hållit fast den intagne, dels avskilt den intagne i bostadsmodulen.

JO:s medarbetare samtalade med personal på avdelningen som uttryckte att de bedriver en LSS-verksamhet.² En anställd uppgav att den enda skillnaden mellan ett LSS-boende och avdelning Trollebo är att det är möjligt att låsa in ungdomarna på avdelningen. Enligt personalen är det nödvändigt att ha den möjligheten, för att undvika att ungdomarna ska känna sig misslyckade när de inte klarar av att vistas tillsammans med andra ungdomar. En annan anställd kunde påminna sig om att avdelningen bara vid ett tillfälle haft två ungdomar som kunde vistas tillsammans, och att deras vård i enskildhet då avslutades.

Under 2017 genomförde SiS verksamhetskontor söder en kartläggning av avdelning Trollebo. Kartläggningen inleddes efter en lex Sarah-anmälan till Inspektionen för vård och omsorg (IVO) och eftersom flera av de intagna på avdelningen hade vårdats i enskildhet under lång tid. Av kartläggningen framgår att 35 intagna hade varit placerade på avdelningen mellan 2002 och 2017. Av de intagna var det 13 som skrevs ut till LSS-boenden. Beträffande de intagnas behov av vård framgår följande av kartläggningen:

Ungdomarna har sammantaget en komplex och djup problematik och behov av en individuellt utformad behandling samt initialt möjlighet till enskilt boende och ständig tillgång till personal för att möta deras behov. Enskilt boende krävs dels utifrån ungdomarnas svårigheter i socialt samspel och dels utifrån ungdomarnas egna beteenden och behov av individuella anpassningar.

Placeringstiden varierade mellan som kortast fem dagar och som längst sju år. Den genomsnittliga placeringstiden var 16 månader. Av de intagna var 16 stycken placerade på avdelningen i över 12 månader, varav 9 i över 24 månader.

² Verksamhet enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS.

Under granskningen av beslut om vård i enskildhet för intagna på avdelning Trollebo noterade JO:s medarbetare att beslutsmotiveringarna i majoriteten av den senaste månadens omprövningsbeslut var likalydande.

JO:s medarbetare samtalade med en intagen som tidigare hade varit placerad på avdelning Trollebo under ca sju veckor. Enligt ungdomen hade socialtjänsten inledningsvis sagt att vården på avdelningen skulle pågå under ett år. I samtal med personalen uppgav de att de redan vid inskrivningssamtalet kunde konstatera att det inte var en korrekt placering. Hemmet flyttade ungdomen till en annan avdelning så fort det gavs möjlighet och då avslutades även vården i enskildhet.

Särskilda befogenheter

Vård i enskildhet på andra avdelningar

I samtal med en av de intagna som vårdades i enskildhet kom det fram att dagarna är enformiga. Ibland tillbringar ungdomen tid med personal under dagtid och de ser på tv tillsammans. Om nätterna går det att kalla på personalen genom ett signalsystem. Det tar dock lång tid innan någon kommer trots att nattpersonalen befinner sig i närheten. Den intagne upplevde det som mycket jobbigt att vara ensam om nätterna.

I samtal med personalen på en av de låsbara avdelningarna kom det fram att en intagen hade vårdats i enskildhet under en längre tid eftersom den intagne inte kom överens med de andra ungdomarna. Enligt personalen var den intagne felplacerad och borde i stället ha beretts vård enligt LSS. Personalen uppgav vidare att den intagne hade vårdats i enskildhet under så lång tid att det gjorde dem "illa till mods".

Avskiljande

Avdelningarna har olika fysiska förutsättningar att hålla en intagen avskild. Rummet för avskiljande på avdelning Slottet finns på våningsplanet under bostadsavdelningen. Det innebär att vid ett avskiljande måste personalen föra ungdomen från bostadsavdelningen genom tre låsta dörrar och nedför en trappa till rummet för avskiljande. Vid samtal med personalen kom det fram att de brukar vara fyra personer som genomför en sådan förflyttning, och det har hänt att de burit ungdomen nedför trappan. En personal beskrev hur han varit med och burit en intagen nedför trappan till rummet för avskiljande. Han uppgav att när samma ungdom skulle avskiljas vid ett senare tillfälle valde hon att själv-mant gå nedför trappan.

Dörrarna till rummen för avskiljande har tillsynsluckor. JO:s medarbetare noterade att samtliga tillsynsluckor är utformade på ett sådant sätt att det inte är möjligt att få en överblick över hela rummet för avskiljande. Det finns döda vinklar där den avskilda ungdomen kan gömma sig för personalen. JO:s medarbetare noterade vidare att tillsynsluckan i dörren till rummet för avskiljande

på avdelning Slätten är monterad så högt upp att en vuxen person av medellängd inte kan använda den.

Vid rundvandringen på avdelning Torpet förevisades JO:s medarbetare ett rum som gav intryck av att vara avsett för avskiljande. Personalen uppgav i samtal dels att rummet används vid inskrivning på avdelningen, dels att avdelningen inte har något rum för avskiljande. När personalen tillfrågades vart de för ungdomar som behöver avskiljas förstod de inte frågan och det var första när begreppet "isol" [isolering] användes som det kom fram att rummet för inskrivning även används för detta ändamål. De framhöll samtidigt att avskiljande i stort sett inte förekommer, utan att ungdomarna i stället hålls fast till situationen har lugnat ner sig.

JO:s medarbetare noterade vid handlingsgranskningen att flera beslut om avskiljande saknade en motivering av vad som lett fram till bedömningen att det var särskilt påkallat att avskilja den intagne. Vidare hade det i flera fall antecknats att sjuksköterskan hade "samtyckt" till avskiljandet. JO:s medarbetare noterade även att en intagen på avdelning Torpet hade hållits i avskildhet mellan kl. 22.56 och 2.56, dvs. den maximala tiden på fyra timmar som ett avskiljande får pågå. Ett nytt beslut om att hålla ungdomen i avskildhet fattades omedelbart efteråt och ungdomen var avskild mellan kl. 2.57 och 5.24. I fler av besluten beskrevs situationer där personalen hållit fast ungdomar. I flera fall hade den intagne inte förts till något rum för avskiljande utan enbart hållits fast. Av dokumentationen framgick inte om personalen hade haft för avsikt att föra den intagne till rummet för avskiljande. Vidare hade det inte alltid dokumenterats hur länge den intagne hållits fast, men det fanns flera exempel där de intagna hållits fast i mer än 10 minuter.

Flera anställda uppgav i samtal med JO:s medarbetare att ett avskiljande påbörjas när den intagne hålls fast. I många fall leder inte fasthållningen till ett avskiljande eftersom den intagne hinner lugna ned sig. Personalen uppgav vidare att fasthållning tillämpas för att säkra situationen och få den intagne att lugna ned sig. Tre olika varianter av fasthållning tillämpas som alla lärs ut inom konflikthanteringsmetoden No Power No Lose (NPNL). Den intagne kan hållas fast endast i armarna, hållas fast mot en vägg, eller om han eller hon är kraftigt utåtagerande läggs ned på golvet och hållas fast där.

Hälso- och sjukvård

Senast första vardagen efter att en ungdom anländer till hemmet genomför en av sjuksköterskorna bl.a. en hälsobedömning som används vid ett eventuellt avskiljande.³ Ungdomarna erbjuds även ett hälsosamtal och de flesta tackar ja

³ Se JO:s protokoll från Opcat-inspektionen av det särskilda ungdomshemmet Sundbo för en beskrivning av detta, dnr 7107-2018, s. 12 och 13.

till detta. Om någon av ungdomarna behöver vård utanför kontorstid ringer personalen 1177 Vårdguiden eller 112.

Ungdomshemmet har tillgång till en konsultläkare med barnpsykiatrisk kompetens som besöker hemmet en dag varannan vecka. En av anledningarna till att hemmet själva bekostar en läkare är att det har varit lång kötid till den barn- och ungdomspsykiatriska mottagningen i Nässjö. I samtal med JO:s medarbetare uppgav sjuksköterskorna en förhoppning om att inom snar framtid kunna använda sig av sjukvården i Region Jönköpings län.

Sjuksköterskorna uppgav vidare att de upplever det som att regionen inte riktigt förstår att den är skyldig att erbjuda specialistvård till de intagna vid hemmet. Av den anledningen måste sjuksköterskorna ägna en stor del av sin arbetstid åt att följa upp remisser. Även när ungdomar behöver tandvård som inte är akut uppstår diskussioner med regionen om kostnadsansvaret. Samarbetet med närliggande vårdcentral och ungdomsmottagning fungerar dock bra.

Transporter

Transporter till ungdomshemmet

Enligt ungdomshemmets ledning transporteras de flesta intagna till ungdomshemmet av Kriminalvårdens nationella transportenhet (NTE). Ett mindre antal intagna transporteras av polisen eller tar sig till hemmet på egen hand. Det förekommer att personalen på den institution som den intagne kommer från följer med honom eller henne till ungdomshemmet Långanäs under transporten.

Av de tio intagna som JO:s medarbetare samtalade med var det sex som hade transporterats av NTE. Ingen av dem hade belagts med fängsel och i stort sett alla hade transporterats utan att någon annan frihetsberövad fanns med i transportfordonet. En av de intagna hade fått flyga från norra delen av landet och uppgav att NTE:s transportfordon som hämtade ungdomen på Arlanda orsakade uppmärksamhet. Det var många som tittade på när ungdomen möttes upp av Kriminalvårdens personal, vilket den intagne upplevde som besvärande.

Två intagna som JO:s medarbetare samtalade med hade tidigare erfarenheter av transporter med NTE. Båda intagna hade tagits in i häktet Örebro för måltidsuppehåll. En av de intagna var belagd med fängsel under transporten och hade fått åka tillsammans med en frihetsberövad pojke som var på väg till ett annat ungdomshem.

Transporter från ungdomshemmet m.m.

Enligt ledningen för ungdomshemmet anlitas som regel NTE för transport av intagna till andra SiS-institutioner. Det förekommer undantagsvis att socialtjänsten sköter sådana transporter.

Det är institutionens chef i beredskap eller föreståndaren på avdelningen där den intagne finns som beslutar om att begära handräckning. JO:s medarbetare samtalade med en avdelningsföreståndare som uppgav att hon inför varje

transport gör en riskbedömning. Saknas det risker så sköter ungdomshemmet transporten själv. Annars gör hon en transportbeställning hos NTE. Enligt ungdomshemmets ledning måste personalen planera med lite framförhållning och får då vanligtvis snabb hjälp av NTE. JO:s medarbetare samtalade med personal som uppgav att det förekommer att NTE nekar transportbeställningar och hänvisar ungdomshemmet till att lösa transporten på egen hand.

Personalen på ungdomshemmet sköter vanligtvis lokala transporter. Det kan t.ex. vara fråga om inköpsresor, inställelse till domstolsförhandling eller besök på någon vårdinrättning.

Det förekommer att ungdomshemmet tar emot intagna från andra hem för övernattnings i samband med t.ex. domstolsförhandlingar i Jönköping. Under 2018 skedde sju övernattnings på ungdomshemmet.

Vid granskningen av beslut om begäran om handräckning kunde JO:s medarbetare i fler fall konstatera att det inte går att utläsa vilka de särskilda omständigheterna var som bidrog till att ungdomshemmet bedömt att Polismyndighetens och Kriminalvårdens vålds- och tvångsbefogenheter behövdes för att genomföra transporten. Under perioden den 1 april 2017 till och med den 22 oktober 2019 hade ungdomshemmet fattat 164 beslut om att begära handräckning. Av dessa avsåg 144 beslut polishandräckning.

Avslutande genomgång

JO:s medarbetare redogjorde för sina iakttagelser. I samtal med ledningen för ungdomshemmet kom huvudsakligen följande fram.

Organisation

På fråga från JO:s medarbetare om vilket arbete som pågår för att främja att verksamheten bedrivs enhetligt inom hela institutionen, uppgav ledningen för ungdomshemmet att det har införts en rotation för avdelningsföreståndare och biträdande avdelningsföreståndare. Det innebär att de byter avdelning efter tre till fem år. Genom chefsrotationen sprids olika arbetssätt samtidigt som subkulturer motverkas.

Enligt ledningen för ungdomshemmet får hemmets personal del av alla lex Sarah-återföringar. Ledningen brukar även förklara varför det är viktigt att läsa återföringarna. Avdelningscheferna diskuterar återföringarna med personalen på sina avdelningar.

Bemötande och trygghet

Enligt ledningen för ungdomshemmet är mottagningsrummet på avdelning Torpet för litet, och av den anledningen måste man använda rummet för avskiljande när en ungdom tas in på avdelningen.

Enligt ungdomshemmets ledning är det en utmaning att se till så personalen känner till de intagnas trygghetsplaner. Det är tänkt att det ska ske en genomgång av planerna vid skiftbyten på avdelningarna, men det är inte alltid det sker.

När ledningen får veta att det förekommer mobbning arbetar som regel den aktuella avdelningen redan med situationen. I det akuta skedet försöker personalen göra de inblandade intagna trygga genom att sära på dem och tala med dem. Personalen försöker även i förebyggande syfte tala med ungdomarna om hur det är möjligt att agera om det uppstår en mobbningssituation. Det finns ett barnombud på hemmet som arbetar med att förebygga mobbning.

När personalen behöver ingripa fysiskt mot intagna är de i första hand fokuserad på att ta hand om den intagne som agerar ut. I de flesta fall försöker personalen även tala med andra intagna som bevittnat händelsen, men personalen behöver generellt bli bättre på det.

Den anställda som kontaktade en intagen på sociala medier och sedan skickade olämpliga bilder sade upp sig kort efter att det uppdagades. Samtal har genomförts med personalen på den aktuella avdelningen bl.a. om förhållningssätt gentemot ungdomarna.

Särskilda befogenheter

JO:s medarbetare framhöll att samtliga tillsynsluckor i rummen för avskiljande är utformade på ett sådant sätt att det inte är möjligt att få en överblick över hela rummet. Enligt ledningen är det ingen som tidigare tagit upp denna omständighet som ett bekymmer.

Enligt ledningen för ungdomshemmet är det bekymmersamt att intagna på avdelning Slottet måste föras nedför en trappa vid avskiljanden. Ledningen har under en längre tid framfört önskemål till ledning för SiS om att bl.a. den avdelningen behöver en ny lokal. Det finns planer på att uppföra nya lokaler där avdelningarna Brostugan, Slottet och Trollebo ska inrymmas. Lokalerna beräknas bli färdiga om två eller tre år och ska uppföras med utgångspunkt i SiS standardmodell för hur en avdelning på ett ungdomshem ska se ut. Enligt ledningen skulle det vara möjligt att fram till dess göra om avdelning Slottets rum för vård i enskildhet till ett rum för avskiljande. Därmed skulle ungdomarna inte behöva föras ned för en trappa.

På fråga om vad för status det s.k. sjunde rummet på avdelning Slätten har uppgav ungdomshemmets ledning att det används för vård i enskildhet. Rummet räknas däremot inte som en plats i SiS officiella statistik.

Ungdomshemmets ledning uppgav att den känner sig trygg i att personalen på avdelningarna har tillräckliga kunskaper för att kunna använda sig av de särskilda befogenheterna som anges i LVU. Anledningen till att personalen på avdelning Torpet föreföll ha en vag uppfattning om avskiljande, var att de blev

förvånade över frågorna som JO:s medarbetare ställde. Det är sällan som ungdomar avskiljs på avdelningen.

JO:s medarbetare framhöll att det under handlingsgranskningen kommit fram att en intagen på avdelning Torpet i november 2018 hållits i avskildhet under sammanlagt sju och en halv timme, med en minuts uppehåll efter de inledande fyra timmarna. Enligt ledningen för ungdomshemmet är förfarandet tillåtet. JO:s medarbetare framhöll vidare att det i flera beslut om avskiljande angetts att sjuksköterskan "samtyckt" till att hålla intagna avskilda, vilket inte är samma sak som att yttra sig om åtgärden.

Enligt ledningen för ungdomshemmet försöker personalen undvika att avskilja de intagna på deras rum eftersom rummen är tänkta att utgöra en trygg plats för dem. Enligt SiS är det tillåtet att hålla fast en intagen. Fasthållning får ske endast så lång tid det tar att flytta den intagne till ett rum för avskiljande. Eftersom avdelning Trollebo saknar ett rum för avskiljande tillåts personalen hålla fast de intagna något längre än vad som är tillåtet på andra avdelningar.

Avdelning Trollebo

Många av de intagna behöver habiliterande vård. Det är SiS planeringsenhet som beslutar vem som ska ha en plats på avdelningen. Ungdomshemmet håller placeringsenheten underrättad om när det är aktuellt att flytta någon av de intagna från avdelningen. Ledningen uppgav att det vore bättre om avdelningen kunde fungera som en akutavdelning där ungdomarna får vara kvar något längre än de åtta veckor som gäller för sådana avdelningar. Det går inte att flytta dem till vanliga avdelningar på SiS ungdomshem och inte heller till hem för vård och boende (HVB-hem). De intagna som skrivs ut från avdelningen hamnar vanligtvis inom sina hemkommuners LSS-verksamhet.

JO:s medarbetare frågade hur vården på avdelning Trollebo förhåller sig till vården på avdelning Kullen på SiS särskilda ungdomshem Brättegården. Avdelning Kullen har också en särskilt hög personaltäthet och riktar in sig likt Trollebo på vård av ungdomar med funktionsnedsättningar. Enligt ledningen har det inte skett något erfarenhetsutbyte mellan ungdomshemmen.

JO:s medarbetare framhöll att beslutsmotiveringarna i majoriteten av de granskade omprövningsbesluten avseende vård i enskildhet var likalydande. Vidare framhöll JO:s medarbetare att flera av besluten saknade en motivering i fråga om varför det speciella behovet av vård medför att de intagna måste hindras från att träffa andra intagna. Ledningen för hemmet uppgav att frågan om utformningen av besluten inte varit aktuell för diskussion tidigare.

Enligt ledningen för hemmet är det svårt att hitta personal till avdelningen som har rätt kompetens. Det är framförallt kunskaper i fråga om neuropsykiatriska funktionsnedsättningar som efterfrågas. Avdelningspersonalen kommer under 2020 att få en vidareutbildning i ämnet. Personalen får fortlöpande handledning av ungdomshemmets psykolog.

På fråga uppgav ledningen att det inte finns några planer på att utöka antalet platser på avdelningen.

Ledningen för hemmet uppgav vidare att kartläggningen av avdelning Trollebo från oktober 2017 genomfördes för att SiS dåvarande generaldirektör behövde mer kunskap om verksamheten. Kartläggningen ledde till att ungdomshemmet gjorde vissa förändringar, bl.a. infördes personalrotation. Det finns ingen ytterligare eller fördjupad utredning avseende avdelningen.

Hälso- och sjukvård

Enligt ledningen ska de intagna på hemmet få vård av Region Jönköpings län enligt riksavtalet för utomlänsvård. Ungdomshemmet hade tidigare ett samarbete med regionen som innebar att det kom en psykiater till hemmet varje vecka. Samarbetet upphörde efter att regionen drabbades av läkarbrist.

Transporter

Enligt ledningen för ungdomshemmet finns det sällan anledning att anlita NTE. Ungdomshemmet sköter sina egna transporter och kan hantera de situationer som uppstår, bl.a. risken för att intagna avviker. Är det fråga om långväga transporter så försöker man i första hand lösa sådana med egen personal och resor med tåg eller flyg. För att undvika övernattningar på vägen planeras transporter så att de går att genomföra under en dag.

Uppgifter som inhämtats efter inspektionen

Efter inspektionen begärde JO in akter och journalanteckningar beträffande de som vid tiden för inspektionen var intagna på avdelning Trollebo. Handlingarna visade att det beträffande en av ungdomarna kunde ta upp till fyra månader mellan kontakterna som socialtjänsten i hans hemkommun Landskrona hade med SiS angående vården.

Vid protokollet

Simon Törnvall

Justeras den 27 februari 2020

Lars Olsson

Uttalanden av JO Thomas Norling med anledning av inspektionen

Jag vill med anledning av de iakttagelser som redovisas i protokollet göra följande uttalanden.

Vård i enskildhet vid avdelning Trollebo

Ungdomshemmet har en särskild avdelning, Trollebo, med fyra platser. På avdelningen är enbart barn och ungdomar som vårdas i enskildhet placerade.

Den som är placerad i ett särskilt ungdomshem på en sådan grund som avses i 3 § LVU kan ges vård i enskildhet om det krävs med hänsyn till barnets eller den unges speciella behov av vård eller säkerhet eller säkerheten vid hemmet (15 d § LVU).

Bestämmelsen om vård i enskildhet kom till för att det fanns ett behov att kunna vårda den som vistas på ett särskilt ungdomshem utan att han eller hon fritt får träffa andra som vårdas där. Det finns fall där barnet eller den unge över huvud taget inte kan vistas tillsammans med andra som vårdas vid hemmet. I dessa fall kan det vara avsevärt mer humant att låta barnet eller den unge under en period vistas tillsammans med enbart personal (prop. 2002/03:53 s. 98).

Vård i enskildhet får inte pågå längre tid än vad som krävs i det enskilda fallet. En fråga om vård i enskildhet ska därför prövas fortlöpande och alltid omprövas inom sju dagar från den senaste prövningen.

Utgångspunkten är den att vården i enskildhet ska bedrivas så att den enskilde så snart som möjligt kan återgå till att vårdas vid en avdelning tillsammans med andra som vårdas vid hemmet. Hur vården mer i detalj ska utformas ska anges i den individuella behandlingsplan som upprättas vid hemmet.

SiS genomförde 2017 en kartläggning av verksamheten på avdelning Trollebo. Av den framgår att den genomsnittliga tiden för vård i enskildhet då var 16 månader. Det rör sig alltså om långa vårdtider. Jag kan konstatera att det även efter SiS kartläggning har förekommit att ungdomar getts vård i enskildhet under långa tidsperioder. Vid inspektionen noterades bl.a. att en av ungdomarna, som var 17 år, hade vårdats i enskildhet på avdelningen i knappt ett år.

Vid min dialog med SiS den 8 oktober 2019 (se JO:s protokoll s. 9, dnr O 55-2019) kom det fram att myndigheten bedriver ett pilotprojekt vid ungdomshemmet Brättegården, avdelning Kullen. Projektet innebär att ett nytt arbetssätt med en mindre avdelning som har högre personaltäthet provas för intagna ungdomar. Det som kom fram vid inspektionen av ungdomshemmet Långanäs rörande de långa vårdtiderna i enskildhet leder till flera frågor. Jag har för avsikt att inom kort inspektera det särskilda ungdomshemmet Brättegården. Det kan finnas skäl för mig att efter den inspektionen återkomma till förhållandena och verksamheten vid ungdomshemmet Långanäs, avdelning Trollebo.

Jag vill för övrigt tillägga följande. Av protokollet framgår bl.a. att ungdomarna som är placerade på avdelning Trollebo upplever en brist på meningsfull sysselsättning. Det är viktigt att ungdomarna har meningsfulla sysslor att ägna sig åt under tiden de vårdas i enskildhet. Jag uppmanar därför ungdomshemmet att se över utbudet av aktiviteter som går att erbjuda. Vidare noterar jag att lokalerna är sterila och mycket slitna. Det kom också fram att ungdomarna under dygnsvilan endast kan påkalla nattpersonalens uppmärksamhet genom att knacka på dörrarna, och att de då kan få vänta i upp till 30 minuter innan någon personal kommer. Jag noterar i sammanhanget att SiS ledning i dialog med mig har uppgett att det alltid måste finnas resurser avsatta för ungdomen när han eller hon påkallar uppmärksamhet (se JO:s protokoll s. 12, dnr O 55-2019).

Avskiljande

En ungdom får hållas i avskildhet, om det är särskilt påkallat på grund av att han eller hon uppträder våldsamt eller är så påverkad av berusningsmedel att han eller hon inte kan hållas till ordningen. En ungdom får inte hållas i avskildhet längre tid än vad som är oundgängligen nödvändigt och inte i något fall under längre tid än fyra timmar i följd (15 c § LVU).

Vid inspektionen granskade mina medarbetare ett antal beslut om att hålla ungdomar i avskildhet. Granskningen visar att många beslut om avskiljande beskriver situationer när ungdomar varit fasthållna av personal, i flera fall i mer än 10 minuter, utan att ha förts till ett särskilt rum för avskiljande. I samtalen med personal och företrädare för institutionen har det kommit fram att personalen i vissa situationer väljer att hålla fast en ungdom som uppträder våldsamt i stället för att ta dem till ett rum för avskiljande.

Jag har nyligen, i ett beslut som rör det särskilda ungdomshemmet Tysslinge, behandlat frågan om förutsättningarna för personalen att hålla fast en intagen. I mitt beslut uttalade jag bl.a. att det är SiS skyldighet att se till att de särskilda ungdomshemmen är utformade på ett sådant sätt att personalen, i de fall förutsättningarna i 15 c § LVU är uppfyllda, har möjlighet att hålla den unga i avskildhet. Bristande utformning, t.ex. brist på rum för avskiljande eller problem med långa avstånd till tillgängliga rum för avskiljande, får aldrig leda till att personalen ser sig tvungna att vidta åtgärder som inte ryms inom de särskilda befogenheterna i LVU (se mitt beslut den 29 november 2019, dnr 6774-2017).

En av avdelningarna i ungdomshemmet Långanäs, Slottet, använder ett rum för avskiljande som finns på ett våningsplan under avdelningens bostadsrum och gemensamhetsutrymmen. Det har inneburit att personalen, vid en avskiljning, varit tvungen att bära en ungdom nedför en lång trappa. En sådan förflyttningsmetod medför självfallet avsevärda fysiska risker för alla inblandade, inte minst ungdomen som blivit avskild. Det har även förekommit att personalen har hållit fast ungdomarna på avdelningen i stället för att föra dem till rummet för avskiljande.

Jag uppmanar SiS att vidta åtgärder, genom att t.ex. placera rum för avskiljande på lämpliga platser, för att säkerställa att avskiljanden kan göras på det sätt som lagen föreskriver och på ett sätt som är säkert och värdigt både för intagna och personal.

I flera av besluten om avskiljande har det angetts att sjuksköterskor eller läkare ”samtyckt” till tvångsåtgärden. Detta kan medföra att både ungdomar och SiS personal får intrycket av att hälso- och sjukvårdspersonalens roll vid ett avskiljande är någon annan än vad som kommer till uttryck i lagstiftningen, dvs. att läkare eller sjuksköterska ska yttra sig om avskiljandet och att åtgärden omedelbart ska avbrytas om de begär det (15 c § andra stycket LVU). Hälso- och sjukvårdspersonalens roll är alltså inte att ta ställning till den vidtagna åtgärden. Det är viktigt att undvika att det uppstår sådana missuppfattningar om roller och ansvar.

Jag noterar i denna del även att mina medarbetare vid granskning av besluten om avskiljande uppmärksammat att en ungdom hållits i avskildhet under sammanlagt ungefär sju och en halv timme. När tiden för den första tvångsåtgärden löpte ut efter fyra timmar fattades omedelbart ett nytt beslut. Det första beslutet har därmed i praktiken förlängts så att ungdomen kvarblivit i avskildhet.

Institutionsledningen har vid den avslutande genomgången uttryckt att det är i sin ordning att fatta ett nytt beslut om avskiljande direkt på ett tidigare beslut. Lagstiftningen lämnar emellertid inte något utrymme för att ett avskiljande ska fortgå under längre tid än fyra timmar. Ett avskiljande som i praktiken förlängs genom att ett nytt beslut fattas på grund av att tidsfristen löper ut är därför oacceptabelt. När de fyra timmarna passerat måste SiS således bryta avskiljandet och låta ungdomen vistas på avdelningen. Först om det där visar sig att ungdomen på nytt inte kan hållas till ordningen kan det bli aktuellt att fatta ett nytt beslut om avskiljande.

Trygghet

Det framgår av protokollet att flera ungdomar uttryckt att det förekommer mobbning dem emellan och att personalen inte reagerar på det. Vidare har flera ungdomar uppgett att de upplever obehag när de bevittnar personalens tvångsåtgärder gentemot andra ungdomar. Det finns även ungdomar som uppgett att de inte känner sig trygga tillsammans med vissa anställda. Flera ungdomar har också berättat att de upplever att personalen inte agerar utifrån den trygghetsplan som upprättas.

Anställda inom SiS är skyldiga att bemöta de intagna på ungdomshemmen med respekt och måste tänka på sina ordval och handlingar. Jag vill därför påminna om mitt uttalande efter Opcat-inspektionen av det särskilda ungdomshemmet Sundbo i november 2018 om att den särskilt utsatta situation som frihetsberövade barn och unga befinner sig i gör att berörda myndigheter alltid måste ta uppgifter om våld och andra missförhållanden på största allvar (se JO:s protokoll s. 6, dnr 7107-2018). Jag utgår från att SiS ser över hur ungdomshemmet

Långanäs fortsättningsvis arbetar med att säkerställa att ungdomarna där bemöts med respekt och känner sig trygga.

Det som i övrigt kom fram vid inspektionen föranleder inte några åtgärder eller uttalanden från min sida.